

ФОРМУВАННЯ СЛУХО-МОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З КОХЛЕАРНИМИ ІМПЛАНТАМИ

Валентина ЖУК, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, Україна; orcid.org/0000-0001-8183-5250; ID Q-1331-2016; valechka_zhuk@ukr.net

Мета статті – розроблення теоретико-практичних питань технології слухо-мовленнєвого корекційно-розвивального впливу, що базується на національному освітньому контексті.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, теоретичне моделювання, педагогічний експеримент, кількісна та якісна обробка експериментальних даних.

За результатами аналізу наукової літератури обґрунтовано зміст конструкту «слухо-мовленнєві навички дітей з кохлеарними імплантами» та визначено, що слухо-мовленнєвий розвиток дітей з кохлеарними імплантами ґрунтується на поетапному формуванні слухових навичок ідентифікації (виявлення), диференціації (розрізнення), ідентифікації (упізнання) і перцепції (відтворення) акустичних сигналів, які утворюють ієрархію, де кожен наступний елемент «накладається» на раніше сформований. Формування слухових навичок забезпечує поступове збільшення ваги слухового компонента в сприйманні, розумінні та продукуванні власного мовлення і є основою формування мовленнєвих, а саме лексичних, граматичних, фонетичних навичок; він також пов'язаний з розвитком слухової уваги, слухо-мовленнєвої пам'яті, аналізу, синтезу, фонематичних процесів.

Розроблено, репрезентовано у вигляді моделі та експериментально перевірено технологію слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами, складові якої (цільова, концептуальна і професійно-компетентнісна) забезпечують комплексність корекційно-розвивального впливу з урахуванням основних чинників та стану слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами. Суб'єктами реалізації технології визнано міждисциплінарну команду супроводу, до складу якої входять лікарі, фахівці з технічного обслуговування, педагоги, батьки.

Визначено напрями оптимізації умов слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами: організація командної взаємодії на засадах міждисциплінарності; залучення батьків до корекційно-розвивальної діяльності на партнерських засадах; поєднання спонтанного і цілеспрямованого навчання в умовах сім'ї та закладу освіти; вузькопрофільна фахова підготовка і підвищення кваліфікації педагогів щодо роботи з дітьми з кохлеарними імплантами.

Ключові слова: слухо-мовленнєвий розвиток, слухо-мовленнєві навички, кохлеарна імплантація, діти з порушеннями слуху, корекційно-розвивальний вплив.

Valentina Zhuk, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Formation of auditory skills in children with cochlear implants

The purpose of this article is to development of theoretical and practical issues, in particular, the technology of auditory-speech development of children with cochlear implants, which takes into account

modern medical, technical and pedagogical aspects of correctional and developmental impact is based on the national educational context.

Research methods: analysis of literature sources, theoretical modeling, pedagogical experiment, quantitative and qualitative processing of experimental data.

According to the results of the scientific literature analysis, the content of the construct “auditory-speech skills of children with cochlear implants” is substantiated and it is determined that the hearing and speech development of children with cochlear implants is based on gradual formation of detection skills (acoustic signals detection), differentiation (acoustic signals differentiation), identification (acoustic signals identification) and perceptions (reproduction of unfamiliar acoustic and speech signals), which form a hierarchical system (each subsequent “superimposed” on the previously formed); the formation of hearing and speech skills provides a gradual increase in the weight of the auditory component in the perception, understanding and production of oral speech and is the basis for the speech lexical, grammar, phonetic skills formation; it is also associated with the development of auditory attention, auditory-speech memory, analysis, synthesis, phonemic processes.

We have developed, modelled and experimentally tested the method of hearing and speech development in children with cochlear implants. Target, conceptual, substance, professional, and competency-based elements of this method ensure the complexity of correctional and developmental impact, taking into account its main factors and the state of hearing development of children with cochlear implants. The subjects of technology implementation were the interdisciplinary support team, which includes doctors, maintenance specialists, teachers, and parents.

Conclusions. The directions of optimization of conditions of auditory-speech development of children with cochlear implants have been determined: organization of team interaction on the basis of interdisciplinarity; involvement of parents in correctional and developmental activities on a partnership basis; a combination of spontaneous and purposeful learning in a family and educational institution; narrow-profile professional training and advanced training of teachers in working with children with cochlear implants.

Keywords: hearing and speech development, hearing and speech skills, cochlear implantation, children with hearing impairments, correctional and developmental impact.

Актуальність дослідження. В Україні відбувається поступ у напрямі до світових стандартів надання допомоги дітям з порушеннями слуху: обов'язкового неонатального скринінгу слуху, збільшення кількості слухопротезувань високотехнологічними засобами корекції, у тому числі кохлеарними імплантатами (КІ), набирає обертів раннє втручання, продовжують розгортатися інклюзивні процеси. Водночас фрагментарним і недостатньо розробленим з урахуванням вітчизняного контексту залишається науково-організаційне і навчально-методичне забезпечення корекційно-розвивальної діяльності з дітьми з кохлеарними імплантами.

Стрімке збільшення кількості дітей з КІ, специфіка слухового сприймання, скоригованого з їх допомогою, велике розмаїття особливих потреб носіїв кохлеарних імплантів і необхідність їх задоволення визначили актуальність та зумовили вибір теми дослідження, результати якого подано в статті.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У дослідженні взято до уваги основні положення сучасної теорії освіти дітей з особливими освітніми потребами (В. Кобильченко, С. Литовченко, І. Омельченко, Л. Прохоренко, Т. Сак, Т. Скрипник, М. Супрун, О. Таранченко та ін.); положення технологізації освіт-

нього процесу (А. Колупаєва, Л. Наконечна, О. Таранченко); положення Концепції розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху (О. Таранченко, О. Федоренко); Концепції розвитку дошкільної освіти дітей із порушенням слуху (В. Жук, В. Литвинова, О. Таранченко, О. Федоренко, В. Шевченко); Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ) та МКФ-ДП.

У контексті визначення теоретичних засад здійснено історико-генетичний аналіз проблеми слухо-мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями слуху, який засвідчив, що слуховому компоненту в сурдопедагогіці традиційно надається важливе значення, його ресурс активізується через корекційно-розвивальний вплив, а вага слухового компонента в мовленнєвому розвитку дитини з порушенням слуху залежить від якості слухового сприймання (G. Diller, N. Cohen, P. Guberina, L. Grammatico, D. Horn, E. Леонгард, К. Луцько, Б. Мороз, В. Овсяник, О. Савченко та ін.). Цінним для нашого дослідження і аналогічним із нашим баченням є визначення мовленнєвого розвитку Л. Журавльової як процесу, спрямованого на якісну зміну мовлення як психофізичного явища, що реалізується у взаємозв'язку з його когнітивними й особистісними структурами в умовах соціокультурного середовища, збагаченого сенсомоторними стимулами, та функціонування мовленнєвої діяльності в усній і писемній формах.

В основу розроблення технології формування слухо-мовленнєвих навичок у дітей з кохлеарними імплантами покладено доробок українських науковців щодо бачення шляхів модернізації освіти дітей з порушеннями слуху (В. Засенко, С. Кульбіда, С. Литовченко, О. Таранченко); різних аспектів корекційно-розвивального супроводу дітей з кохлеарними імплантами (Т. Богданович, С. Глазунова, С. Заїка, В. Конюшняк, Т. Кулакова, К. Луцько, Б. Мороз, В. Шевченко, Н. Шепеленко); визначальної ролі сім'ї (Л. Борщевська, А. Ступнікова, Г. Чефранова, Р. Якубовська); розвитку слухового сприймання і формування вимови (В. Литвинова, К. Луцько, О. Савченко, О. Федоренко, Л. Фомічова, М. Шеремет); різних аспектів навчання мови і мовлення (К. Бойко, А. Гольдберг, Н. Засенко, І. Колесник, В. Кондратенко, О. Круглик, К. Луцько, С. Кульбіда, Л. Малина, Т. Марчук, Е. Пуцин); зв'язку мовлення і фізичного розвитку (Н. Байкіна, Я. Крет, І. Ляхова, П. Пиптюк, О. Форостян); пізнавального розвитку (Е. Гроза, Л. Малинович, А. Замша); особистісного розвитку в зв'язку з розвитком мовлення (Ю. Антибура, О. Дмитрієва). Цінними для нас були і дослідження, присвячені вивченню словесної мови як другої в межах білінгвального підходу (Н. Адамюк, О. Дробот, А. Замша, С. Кульбіда, О. Федоренко).

Мета статті полягала в розробленні теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої технології слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами.

Методи дослідження. Для виконання поставленої мети використано комплекс методів, зокрема, *теоретичні*: логіко-теоретичний аналіз літературних джерел визначення основних наукових понять, з'ясування особливостей слухо-мовленнєвого розвитку дітей-носіїв кохлеарних імплантів; синтез, теоретичне моделювання – для обґрунтування технології слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами, визначення її компонентів; *емпіричні*: педагогічний

експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) для визначення стану надання корекційно-розвивальної допомоги дітям з кохлеарними імплантатами та рівнів сформованості слухо-мовленнєвих навичок; порівняння, експертних оцінок, опитування (анкетування педагогів і батьків), обговорення у фокус-групах, вивчення й узагальнення досвіду для виявлення освітнього контексту формування слухо-мовленнєвих навичок у дітей з кохлеарними імплантатами; *математично-статистичні*: процедури кількісної та якісної обробки експериментальних даних, статистичної обробки за парним t-критерієм Ст'юдента для зв'язаних груп.

Результати дослідження. Результати аналізу зарубіжних і вітчизняних досліджень слухо-мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями слуху дали змогу обґрунтувати зміст конструкту «слухо-мовленнєві навички дітей з кохлеарними імплантатами», визначити його як навички, які забезпечують інтерпретацію слухових вражень і лежать в основі розуміння зверненого та продукування власного усного словесного мовлення.

Ієрархічно побудовану систему слухо-мовленнєвих навичок презентовано в моделі, у якій слухові навички представлено як базові, що являють собою перший щабель, а мовленнєві – другий щабель слухо-мовленнєвого розвитку. До слухових навичок віднесено навички слухання та інтерпретації акустичних сигналів, а саме: детекції (виявлення акустичних сигналів), диференціації (розрізнення акустичних сигналів), ідентифікації (упізнавання акустичних сигналів) та перцепції (відтворення незнайомих акустичних мовленнєвих сигналів), які утворюють ієрархічну систему (кожна наступна «надбудовується» на раніше сформовані), що забезпечує поступове збільшення ваги слухового компонента розвитку словесного мовлення. До мовленнєвих віднесено лексичні, граматичні, фонетичні навички, які в комплексі забезпечують розуміння і продукування усного словесного мовлення. Поділ на слухові і мовленнєві навички є умовним, оскільки слухові навички формуються спочатку на немовленнєвому матеріалі, а потім відбувається їх трансфер (перенесення) на мовленнєвий матеріал.

У формуванні слухо-мовленнєвих навичок провідну роль відіграють сенсорні і когнітивні компоненти психологічної структури, вищі психічні функції: слухова увага, слухова і слухо-мовленнєва пам'ять; фонематичні процеси; когнітивні операції: порівняння, аналіз, синтез акустичних сигналів і мовних явищ, що знайшло відображення в представленій моделі (*рис. 1*).

У сучасній освітній парадигмі визнається за необхідне спрямовувати зусилля на формування компетентностей, які допоможуть комфортно існувати і бути продуктивними в соціально-економічних умовах, що постійно змінюються.

Сформованість слухо-мовленнєвих навичок у дітей з кохлеарними імплантатами не є кінцевою метою корекційно-розвивального впливу, натомість, є складовою мовленнєвої компетентності. У дослідженні формування слухо-мовленнєвих навичок розглядаємо як діяльність, спрямовану на підвищення рівня слухо-мовленнєвого розвитку, метою якого є мовленнєва компетентність дитини, та як процес слухо-мовленнєвого розвитку, який проходить певні етапи (*рис. 1*).

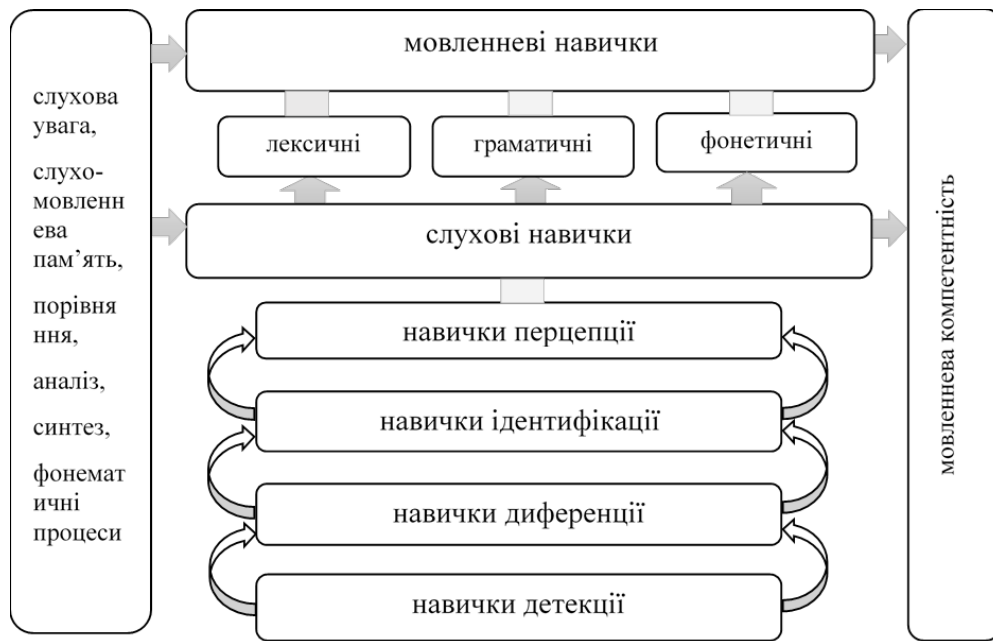

Рис 1. Модель формування слухо-мовленнєвих навичок у дітей з кохлеарними імплантами

Ми розробили технологію формування слухо-мовленнєвих навичок у дітей з кохлеарними імплантами (рис. 2). Передбачено, що досягнення очікуваного результату – сформованість мовленнєвої компетентності дітей з кохлеарними імплантами – забезпечується єдністю та взаємозв'язком складових технологій: цільовим, концептуальним, змістовим і професійно-компетентнісним блоками, створенням сприятливих організаційно-педагогічних умов і діяльністю міждисциплінарної команди супроводу.

У цільовому блоці технології визначено її мету і завдання. Метою розроблення і реалізації технології є формування в дітей з кохлеарними імплантами вміння диференційовано сприймати звуки, розуміти їх значення і використовувати для орієнтування в акустичному середовищі та розвитку мовлення. Мета реалізується через виконання таких завдань: створити сприятливі умови для слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами (у межах можливого впливу); реалізувати зміст корекційно-розвивального впливу, розроблений з урахуванням особливостей слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами; здійснити фахову підготовку педагогів для роботи з дітьми з кохлеарними імплантами.

Концептуальний блок містить загальні підходи і принципи реалізації технології. Застосування міждисциплінарного підходу (І. Зязюн, О. Рудницька, С. Сисоєва, Т. Скрипник, О. Таранченко та ін.), провідного в технології, зумовлює спів-

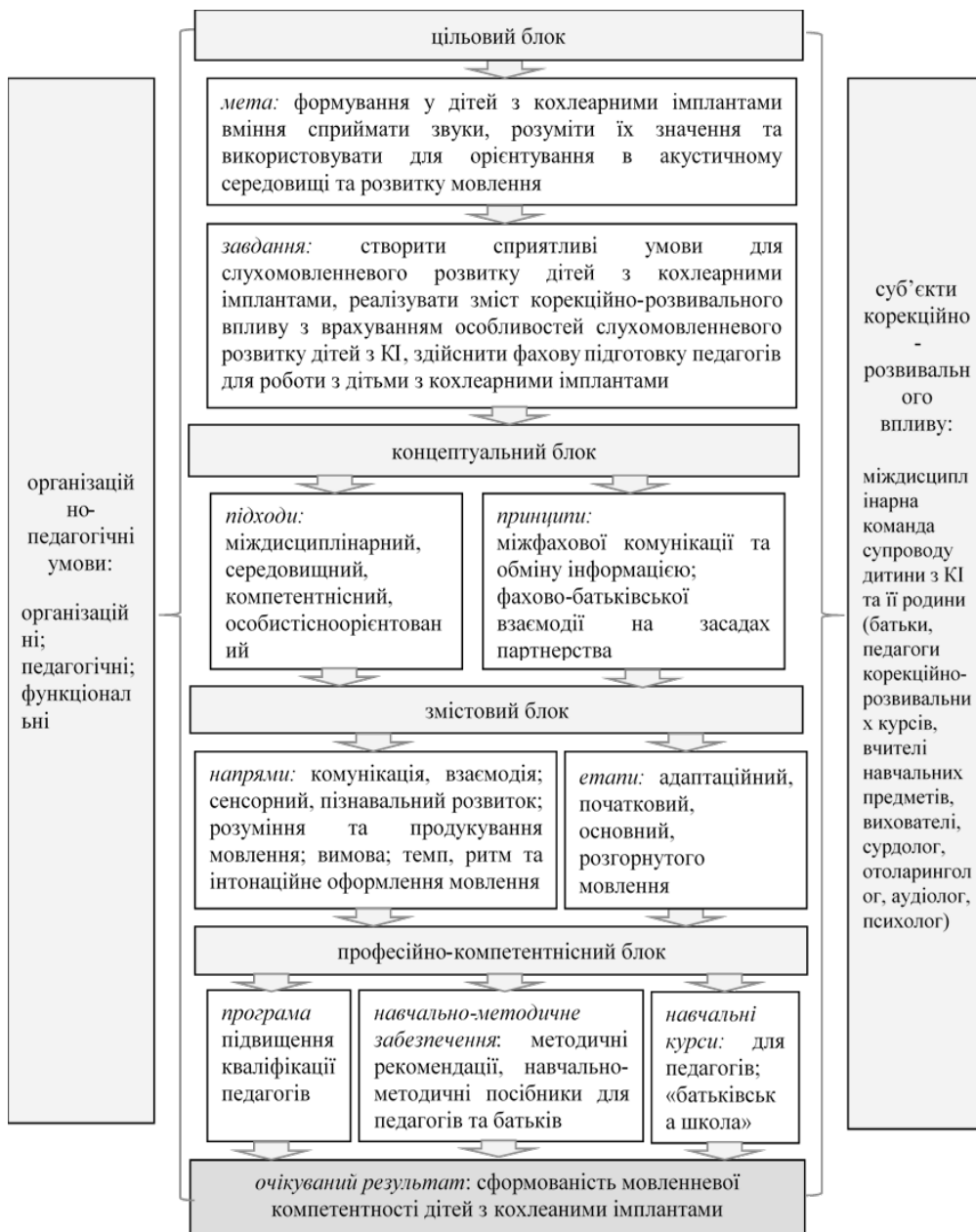

Рис. 2. Технологія формування слухо-мовленнєвих навичок у дітей з кохлеарними імплантами

рацю, командну роботу на засадах партнерства; обмін інформацією; спільний аналіз усіх факторів, що впливають на життєдіяльність отримувача послуг; взаємодію, комунікацію; спільне визначення потреб отримувача послуг і шляхів їх задоволення; колегіальне вироблення спільних підходів; спільне розроблення стратегій впливу; урахування думок усіх членів команди; колегіальне оцінювання здобутків дітей з кохлеарними імплантами. Отже, основною особливістю міждисциплінарного підходу є взаємоузгодженість впливів усіх суб'єктів, на відміну від мультидисциплінарного, за якого забезпечується переважно багато-векторність впливів.

Середовище в широкому розумінні відіграє вирішальну роль для слухомовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами, тому *середовищний* підхід, розроблений у працях Е. Данілавічюте, С. Литовченко, О. Скляньскої, Т. Скришник, О. Таранченко, Е. Леонгард, А. Льове, також використано як концептуальну основу при розробленні технології. Середовище, у якому відбувається розвиток дитини з порушенням слуху має бути адаптивним, розвивальним, аудіально і словесно збагаченим, превентивним, безбар'єрним (С. Литовченко).

Компетентнісний підхід (І. Зязюн, В. Краєвський, Т. Орджи, Дж. Равен та ін.) покладено в основу розроблення змісту слухомовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами, у якому формування слухомовленнєвих навичок передбачено не як кінцева мета корекційно-розвивального впливу, а як складова мовленнєвої компетентності поряд з іншими, соціально-комунікативними, пізнавальними, навчальними, навичками в єдності зі способами мислення, цінностями, іншими особистісними якостями.

Особистісноорієнтований підхід (І. Бех, В. Бондар, Є. Бондаревська, І. Зязюн, О. Пехота, Г. Селевко, В. Серіков, С. Сисоева, І. Якиманська та ін.) використано для структурування і реалізації змісту слухомовленнєвого розвитку за етапами, які кожна дитина проходить у власному темпі, зумовленому індивідуальними особливостями і дією різних зовнішніх середовищних чинників впливу. Зазначений підхід втілюється також в індивідуальному доборі методів і прийомів корекційно-розвивальної роботи, зокрема в доцільному поєднанні елементів словесних, слухових, білінгвальних методів з урахуванням попереднього досвіду, мовного статусу родин, рівня володіння словесним мовленням, у збалансованому співвідношенні зорового і слухового компонентів під час виконання навчальних завдань і побутового спілкування, складності матеріалу, на якому відпрацьовуються навички, орієнтуванні на інтереси дитини при виборі тематики навчального матеріалу, врахуванні тимчасових і постійних потреб дитини з кохлеарним(и) імплантом(ами), зокрема, нова якість звучання в нещодавно імплантованих на перше або друге вухо, після заміни слухового(их) апарату(ів) на більш потужний(і), складність слухового сприймання в умовах шуму, полілогу тощо.

Після хірургічного втручання і налаштування звукового (мовленнєвого) процесора дитина у своєму слухомовленнєвому розвитку на новій сенсорній основі послідовно проходить усі етапи онтогенезу, починаючи з елементарних навичок сприймання акустичних сигналів, тому при розробленні технології

ми також послуговувалися *онтогенетичним* підходом. Актуальним для нашого дослідження є й *системний* підхід, який було застосовано для виявлення відношень і зв'язків між складовими технології, цілісного представлення елементів, які складають систему взаємопов'язаних компонентів.

Зазначені концептуальні підходи реалізуються через принципи міжфахової комунікації та обміну інформацією, фахово-батьківської взаємодії на партнерських засадах.

Розроблено і впроваджено *зміст* слухо-мовленнєвого розвитку дітей з КІ, який передбачає цілеспрямований вплив на всіх щаблях, починаючи з базових слухових навичок. Зміст слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами ми визначаємо як систему знань, практичних умінь і навичок, досвіду творчої діяльності, які забезпечують кількісні і якісні зміни в розумінні і продукуванні мовлення на слухо-зоровій (з переважанням слухового компонента) або слуховій основі. Компоненти змісту слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами: комунікація, взаємодія; сенсорний, пізнавальний розвиток; розуміння і продукування мовлення; вимова; темп, ритм та інтонаційне оформлення мовлення. У межах кожного змістового компоненту передбачено наскрізні змістові напрями:

- формування центральних слухових механізмів, які лежать в основі сприймання акустичних сигналів, у тому числі мовленнєвих (виявлення (є чи немає); локалізація в просторі; розрізнення (однакові-різні); упізнання асемантичних сигналів (звуків довкілля, музичних інструментів, іграшок, голосів); виявлення характеристик (тихо-гучно, один-багато, довгий-короткий, безперервний-переривчастий, високий-низький, постійний-змінний); виявлення акустичних корелятивів на надсегментному (слів, речень) і сегментному (фонем, складів) рівнях; упізнання знайомих мовних і мовленнєвих одиниць та утворень (фонем, слів, словосполучень, фраз); сприймання незнайомих мовленнєвих конструкцій;

- формування пізнавальних механізмів, які забезпечують розвиток слухо-мовленнєвих навичок (слухова увага; слухова, слухо-мовленнєва пам'ять; аналіз акустичних, у тому числі мовленнєвих, сигналів; співвіднесення слухо-зорового образу з джерелом звучання (що є джерелом сигналу, хто говорить) та значенням (що значить сигнал, яку реальність позначає мовленнєва одиниця);

- формування мовно-комунікативних навичок (мотивація до комунікації; навички міжособистісної взаємодії; засвоєння всіх сторін мовлення (лексичної, граматичної, фонетичної) та зв'язного мовлення).

Передбачено, що реалізація змістових напрямів відбуватиметься на тлі сприятливого, збагаченого слухо-мовленнєвого середовища як провідного чинника впливу на слухо-мовленнєвий розвиток дітей з кохлеарними імплантами, метою якого є використання відновленого слуху, збагачення слухо-мовленнєвого досвіду, забезпечення мотивації і практики мовленнєвого спілкування з поступовим збільшенням слухового компонента.

Традиційні критерії, такі як фізичний вік дитини, рік навчання, а також і критерій слухового віку не могли бути використані для структурування змісту з огляду на те, що рівень слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними

імплантами залежить від дії комплексу чинників, освітнього контексту та індивідуального досвіду, які є унікальними. Натомість, визначено *етапи реалізації змісту*, які кожна дитина, слухопротезована системою(ами) кохлеарної імплантації, проходить у власному темпі.

Перший етап, адаптаційний. У цей період дитина звикає до постійного використання звукового процесора, відбувається адаптування до нових акустичних умов, формується слухове зосередження, здатність виявляти звуки довкілля. Дитина починає цікавитися звуками, вслуховується в побутові звучання, голоси оточуючих, прислухається до власних вокалізацій, навчається отримувати інформацію від звуків довкілля, набуває перший слуховий досвід, виникають перші звукові образи, закладаються основи комунікації з використанням слуху. Дитина (якщо це можливо по віку) повинна навчитися берегти слухове обладнання, за необхідності самостійно знімати та одягати мовленнєвий процесор, повідомляти дорослого про те, що апарат перестав працювати. Базові навички, які формуються на першому етапі, навички детекції, допомагають дитині помічати акустичні сигнали і реагувати на них.

Другий етап, початковий. На другому етапі формується здатність розрізняти звуки, дитина навчається впізнавати немовленнєві та мовленнєві звуки завдяки розвитку слухової уваги, слухової пам'яті, мислительних операцій порівняння, аналізу. Мовлення починає виконувати комунікативну функцію. Дитина порівнює власні вокалізації із зовнішніми зразками, таким чином природним способом завдяки наслідуванню опановує мовлення, продовжується формування навичок детекції, формуються навички диференціації та ідентифікації. На цій основі дитина починає розрізняти акустичні сигнали, виділяти їх ознаки, впізнавати звуки, у тому числі мовленнєві одиниці. Збагачується слуховий досвід, накопичується пасивний словниковий запас, з'являються перші слова в мовленні, дитина починає використовувати словесне мовлення з комунікативною метою, для висловлення побажань і власних потреб. Завдяки постійній звуковій стимуляції та в результаті вправлень розвивається слухова увага (мимовільна і довільна, селективна увага), слухова і слухо-мовленнєва пам'ять (запам'ятання, упізнавання та відтворення немовленнєвих і мовленнєвих звуків), розвивається фонематичний слух, слуховий контроль, слухо-артикуляційна координація. Діти зі сформованим (різною мірою) мовленням у цей час починають більше використовувати слух для сприймання мовлення. У дітей, у яких не сформоване словесне мовлення, за умов правильної організації життєдіяльності, мовлення починає формуватися на слуховій основі.

Третій етап, основний. На третьому етапі вдосконалюються навички розрізнення і впізнавання звуків за різними характеристиками, дитина навчається аналізувати незнайомі акустичні комплекси, що стає основою для засвоєння нових слів і мовленнєвих конструкцій різної складності. Розвивається слухова увага, слухо-мовленнєва пам'ять, порівняння, аналіз, синтез, фонематичні процеси. Це допомагає дитині відтворювати акустичні конструкції, у тому числі, незнайомі слова. Уточнюються слухові образи, збагачується словниковий запас, формується фразове мовлення. Дитина використовує засвоєні слова

у власному мовленні, стає суб'єктом комунікації. На цьому етапі пасивний словниковий запас дитини допомагає їй значною мірою розуміти мовлення і використовувати для задоволення потреби в спілкуванні, взаємодії з дорослими та іншими дітьми.

Четвертий етап, розгорнутого мовлення. На цьому етапі уточнюються уявлення про склад слів, граматичні категорії, розвивається фразове мовлення, формується вміння сприймати звукові сигнали в ускладнених акустичних умовах (збільшена відстань, зменшена інтенсивність, розташування джерела звуку з боку неімплантованого вуха, наявність фонового шуму, полілог). Слухо-мовленнєві досягнення дитини забезпечують можливість використовувати словесне мовлення як засіб пізнання та спосіб міжособистісної взаємодії, висловлювати свої бажання, думки, прохання, прагнення, наміри, користуватися мовою в різних життєвих ситуаціях (навчальних, побутових тощо). Для цього дитина повинна навчитися розуміти звернене мовлення, розповідати, пояснювати, розмірковувати, давати словесні оцінки, використовувати їх як мовні засоби виразності. За оптимальних умов дитина з порушенням слуху за своїм розвитком наближається до вікових орієнтирів, що не виключає необхідності спеціальної допомоги і додаткової підтримки, обсяг і зміст якої варто визначати індивідуально.

Професійно-компетентнісний блок технології представлено програмою підвищення кваліфікації педагогічних кадрів спеціальних закладів освіти, модуль «Технології корекційно-розвивальної роботи з дітьми з кохлеарними імплантами» (у співавторстві); навчально-методичним забезпеченням слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами; навчальними курсами для педагогів і батьків.

Програма підвищення кваліфікації педагогічних кадрів розроблена на основі матеріалів аналізу медичної, технічної, психологічної, педагогічної літератури, присвяченої різним аспектам корекційно-розвивальної допомоги дітям з порушеннями слуху; даних, отриманих у ході власного дослідження та практичного досвіду. Передбачено формування базових компетентностей, які забезпечать на високому професійному рівні здійснення фахового супроводження дітей з кохлеарними імплантами та їх родин з урахуванням специфіки слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами:

– загальнопедагогічної – здатність здійснювати порівняння, співставлення, аналіз педагогічних явищ, спостереження, кількісне та якісне оцінювання проявів слухо-мовленнєвої поведінки дитини для виявлення актуального рівня і моніторингу динаміки слухо-мовленнєвого розвитку, прогнозувати ефективність обраних педагогічних стратегій і використовувати для планування роботи, добору ефективних методів, прийомів і засобів педагогічного впливу;

– інформаційно-технологічної – знання сучасних медико-технічних і педагогічних технологій корекційно-розвивального впливу, технічних та функціональних характеристик систем кохлеарної імплантації, правил експлуатації в різних навчальних і життєвих ситуаціях, вміння знаходити необхідну інформацію у відкритих інформаційних джерелах, здатність використовувати інформаційно-комунікаційні технології під час підготовки та проведення занять, консуль-

тування батьків, участі в роботі міждисциплінарної команди супроводу дітей з кохлеарними імплантами;

– особистісно-регулятивної – прийняття цінності соціально-культурного розмаїття, здатність до емпатії, емоційної підтримки, розуміння особистісних потреб дитини (у тому числі зумовлених функціональними, слуховими і мовленнєвими та соціоадаптаційними труднощами) і знання способів їх задоволення, здатність поважати і враховувати родинні цінності, особистісні цінності дитини;

– соціально-комунікативної – володіння навичками командної взаємодії, знання і дотримання правил мовленнєвого спілкування з дітьми-носіями кохлеарних імплантів.

Програма реалізується під час лекційних, практичних занять (навчальні семінари, вебінари, тренінги, майстер-класи, дискусійні панелі), самостійного опрацювання літературних джерел і відеоматеріалів.

Навчально-методичне забезпечення слухо-мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями слуху, у тому числі з кохлеарними імплантами, представлено в авторських розділах навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій, серії навчальних матеріалів у вигляді презентацій з розвитку слухового сприймання і мовлення, які можуть бути використані сурдопедагогами для дистанційних занять, а також батьками для роботи в умовах сім'ї.

Формуванню слухо-мовленнєвих навичок у дітей з кохлеарними імплантами сприяє діяльність «Батьківської школи» за такими напрямками:

– аналітичний – з'ясування запитів батьків щодо слухо-мовленнєвого розвитку дитини, особливостей мовленнєвого середовища, обмін інформацією про дитину, узгодження цілей, вироблення стратегій;

– комунікативно-діяльнісний – опанування батьками навичок спостереження за слухо-мовленнєвою поведінкою, встановлення емоційного контакту, продуктивної взаємодії з дитиною, знань щодо організації корекційно-розвивальної роботи з дитиною в умовах родини, правил експлуатації системи кохлеарної імплантації, плану налаштування мовленнєвого процесора;

– інформаційний – створення відкритого інформаційного простору, платформи для спілкування команди супроводу (сайт, групи в соціальних мережах, електронна бібліотека).

Враховання основних чинників впливу на слухо-мовленнєвий розвиток дітей з кохлеарними імплантами, визначених у результаті міждисциплінарного аналізу наукових джерел, специфіки корекційно-розвивальної роботи з дітьми в спеціальних закладах освіти та особливостей слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами, виявлених на констатувальному етапі дослідження, дало нам змогу визначити *умови* слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами. Оскільки деякі з визначених умов не підлягають нашому безпосередньому впливу, ми впливали на них лише опосередковано, через інформаційно-просвітницьку роботу з батьками, науково-практичні заходи за участі фахівців різних закладів, які надають медико-технічні і психолого-педагогічні послуги дітям з порушеннями слуху, та

батьків, представників громадських організацій (отолярингологів, сурдологів, педагогів, логопедів), розроблення інформаційної, навчально-методичної літератури (посібники, путівники для батьків, методичні рекомендації), участь у розробленні нормативно-правової бази. Ефективність такого опосередкованого впливу не підлягає обрахунку, тому ці умови не ввійшли до технології слухо-мовленнєвого розвитку.

Ми виокремили організаційно-педагогічні умови формування слухо-мовленнєвих навичок у дітей з кохлеарними імплантами, на оптимізацію яких ми передбачили цілеспрямований вплив у ході реалізації технології:

- організація командної взаємодії на засадах міждисциплінарності;
- залучення батьків до корекційно-розвивальної діяльності на партнерських засадах;
- поєднання спонтанного і цілеспрямованого навчання в умовах сім'ї та закладу освіти;
- вузькопрофільна фахова підготовка і підвищення кваліфікації педагогів щодо роботи з дітьми з кохлеарними імплантами.

Суб'єктами корекційно-розвивального впливу в технології є батьки дітей з кохлеарними імплантами, сурдопедагоги-викладачі корекційно-розвивальних курсів, викладачі загальноосвітніх предметів, вихователі, психологи, отолярингологи, сурдологи, аудіологи, фахівці з технічного обслуговування, які є міждисциплінарною командою супроводу дитини з КІ. Ствердження демократичних цінностей у вітчизняній освіті, сучасне розуміння едукції відводить здобувачеві не пасивну роль споживача послуг, а роль активного учасника (О. Киричук, В. Кремень, С. Максименко, О. Савченко та ін.). У сучасній суб'єкт-суб'єктній концепції освіти розглядається освітній простір як спільний інтерактивний простір учителя та учня. Для слухо-мовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами пізнавальна, мовленнєва активність є визначальною, оскільки слухо-мовленнєві навички, як його показники, формуються під час усвідомленого сприймання і розуміння акустичних сигналів, у тому числі, мовлення. Тому до суб'єктів корекційно-розвивального впливу відносимо дитину.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За підсумками експериментальної роботи встановлено, що розроблена технологія слухо-мовленнєвого розвитку є продуктивною, її впровадження сприяє формуванню слухо-мовленнєвих навичок як показників слухо-мовленнєвого розвитку та складових мовленнєвої компетентності дітей з кохлеарними імплантами.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, подальша перспектива полягає у вивченні особливостей формування слухо-мовленнєвих навичок дітей з кохлеарними імплантами, які здобувають освіту в різних інституційних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Guberina, P.* (2013) Verbotonal method. Zagreb : SUVAG. http://www.artresor.hr/knjige/Contents/The_Verbotonal_Method.pdf

2. *Michael, R. & Attias, J. & Raveh, E.* (2019) Cochlear Implantation and Social-Emotional Functioning of Children with Hearing Loss. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 24(1), 25 –31, <https://doi.org/10.1093/deafed/eny034>

3. *Horn, D. & Pisoni, D. & Sanders, M. et al.* (2005) Behavioral assessment of prelingually deaf children before cochlear implantation. *Laryngoscope*, 105, 1603 – 1611. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16148703/>

4. *Cohen, N.* (2004) Cochlear implant candidacy and surgical considerations. *Audiol. Neurootol*, 9(4), 197 – 202. <https://www.karger.com/Article/Abstract/78389>

5. *King, G., Strachan D., Tucker M. et al.* (2009) The Application of a Transdisciplinary Model for Early Intervention Services. *Infants & Young Children*, 22(3), 211 – 223. <https://depts.washington.edu/isei/iyc/22.3>

6. *Луцько К. В., Мартинчук О. В., Круглик О. П., Губар С. Ю.* та ін. Програма розвитку глухих дітей дошкільного віку (глухі, зі зниженим слухом, з кохлеарними імплантами). 2019. Режим доступу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29860/7/O_Martynchuk_K_Lutsko_Progr_2019.pdf

7. *Мороз Б. С., Овсяник В. П., Луцько К. В.* Корекційні технології у слухопротезуванні дітей. Київ, 2008.

8. *Савченко О. О.* Оптимізація розвитку слухового сприймання в дітей з порушенням слуху. Автореферат дисертації на здобуття наук. ст. канд. пед. наук: 13.00.03. Інститут спеціальної педагогіки АПН України. К. 2004. 21 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Lutsko, K. V., Martynchuk, O. V., Kruhlyk, O. P., Hubar, S. Yu.* та ін. (2019) Prohrama rozvytku hlukhykh ditei doshkilnoho viku (hlukhi, zi znyzhenym slukhom, z kokhlearnymy implantamy) [Program for the development of deaf preschool children (deaf, with hearing loss, with cochlear implants)]. *Rezhym dostupu: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29860/7/O_Martynchuk_K_Lutsko_Progr_2019.pdf* [in Ukrainian]

2. *Moroz, B. S., Ovsianyk, V. P., Lutsko, K. V.* (2008) Korektsiini tekhnologii u slukhoprotezuvanni ditei [Corrective technologies in children's hearing aids] Kyiv, [in Ukrainian]

3. *Savchenko O. O.* (2004) Optyimizatsiia rozvytku slukhovoho sprymannia u ditei z porushenniam slukhu. [Optimization of the development of auditory perception in children with hearing impairment] *Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia nauk. st. kand. ped. nauk: 13.00.03. Instytut spetsialnoi pedahohiky APN Ukrainy. K. 21 s.* [in Ukrainian]